

Farkasok és kuttyák dala

HELLER ÁGNES

Született 1929-ben. Filozófus. A szerzőnek a PPKE Jog- és Államtudományi Karán, a *Társadalmi szolidaritásért* című konferencián 1997. március 18-án elhangzott előadásának szerkesztett változatát közöljük.

Nyilvános fikció

Arról szeretnék röviden beszélni, hogyan lehetnek a civil szervezetek az állampolgári önévelés szervei?

Minden civil szervezet vagy érdeket, vagy egy eszmét, vagy egy ügyet képvisel. És minden civil szervezetbe önként, szabadon lépünk be, szabadon vállalunk benne szerepet. A civil szervezetek módot adnak arra, hogy a kérdéseket megbeszéljük, részt vegyünk a döntéshozatalban, az állásfoglalás megfogalmazásában, akár egy levél formájában, amelyet közösen írunk a sajtónak, akár egy demonstrációban, amelyen részt veszünk. De miben lehetnek a civil szervezetek, és nemcsak a civil szervezetek, hanem az egyházak és a felekezetek is az önévelés szervei?

Először is annak a kialakításában, amit publikus fikciónak, nyilvános fikciónak nevezünk. Nyilvános fikció az, ha valaki mond valamit, kifejti az álláspontját valamiről, akkor feltételezzük, hogy tényleg ez az álláspontja. Feltételezzük, hogy amit mond, igaznak tartja. Feltételezzük, hogy ha szavakban a közjót, a köz javát keresi, akkor tényleg a köz javát keresi. Feltételezzük, ha ez nem is mindig van így. Lehetséges, hogy valóban nincsen így. Lehetséges, hogy vannak más motívumai, saját érdeke, megbízatása és egyebek. De a nyilvános vitában mindig fel kell tételni, hogy mindenki azt hiszi, amit mond, azt akarja, amit ténylegesen mond. Ha azt feltételezzük, hogy a politikusok mind csálnak, az igazgatók mind lopnak és mind hazudnak, akkor a többségük csalni, lopni és hazudni fog. Tehát a publikus fikció értékevelő hatással rendelkezik. Mert ha feltételezzük, hogy valaki igazat mond, és meg van győződve róla, és tényleg az ország javát akarja, akkor azok, akikről ezt feltételezzük, maguktól megpróbálnak fölnőni ehhez a fikcióhoz. A fikció norma, amelyhez az emberek megpróbálnak fölnőni. Ha feltételezzük, hogy ezt teszik, akkor többen fognak igazat mondani, és többen fogják ténylegesen az ország javát keresni és a közjót szolgálni. Tehát meg kell tanulni azt, hogy létezik publikus fikció, hogy a demokratikus nyilvánosság szellemének ellentmond, ha az emberek szavai mögött rejlő titkos motívumok után kutatunk.

Az együttélés hierarchiája

A másik fontos ügy, amelyben a civil szervezetek, egyházak és felekezetek a demokratikus önévelést szolgálhatják, az együttélés hierarchiájának az értelmezése. Az igazságoknak megvan a maguk hierarchiája, és az állampolgári önéveléshez tartozik, hogy meg tudjuk ezeket egymástól különböztetni. Például itt van

az összeférhetetlenség kérdése. Mondjuk ha egy ateista és egy vallásos ember egy ügyben vesz részt, létezik egy olyan szint, amelyen igazságukat az inkompatibilitás jellemzi. Ha metafizikai kérdésekről van szó, akkor álláspontjuk összeegyeztethetetlen. De minden más szinten, mondjuk a kultúra vagy a szociális kérdések szintjén összeegyeztethetőek a nézeteik, és ugyanakkor lehetnek olyan szintek, ahol a vélemény-azonosság és a közös akció feltételei alakulhatnak ki. Ezért nagyon fontos például, hogy a dialógusban világosan megkülönböztethessék, hol van összeegyeztethetlenség, megértés, tolerancia, és hol létezik az együttműködés lehetősége.

Ítézőképesség

Az önnevelés harmadik momentumja az, amit ítézőképességnek nevezek. Az állampolgári önnevelés föltételezi az ítézőképesség kialakulását. A konkrét kérdésekben konkrét ítéletet kell alkotni. Az egyén alkotja az ítéletet; saját ítélete minden közösségen belül az egyén felelőssége. Meg kell gondolnia azt, hogy igent vagy nemet mond-e valamire, felelősségteljes véleményalkotáshoz információt kell szereznie. Kötelessége az egyénnek, hogy információt szerezzen. Információ nélkül nem nyilváníthatunk közügyben véleményt. Meg kell szerezni azt a minimális információ-mennyiséget, amelynek alapján valamiféle hozzáértéssel szólhatunk hozzá az ügyhöz. Ugyanakkor azoknak a szerveknek, akik döntéseket hoznak, kötelességük, hogy a polgárt ne csak információval, hanem alternatív lehetőségekkel is szembesítsék.

Mindez a felelősségvállalás kérdésébe torkollik. Nietzsche mondotta, hogy az embernek megvan az a képessége, hogy ígéretet tegyen. Mít jelent a felelősségvállalás? Hogy föltételezzük, hogy megvan a képességünk arra, hogy ígéretet tegyünk. Tehát hosszú az emlékezetünk. Ha tettünk egy ígéretet, emlékezzünk arra, hogy milyen ígéretet tettünk, és meg fogjuk tartani. Ezen alapul a felelősség vállalása.

Felelősségvállalás

A felelősségvállalásnak azonban a politikai és a társadalmi cselekvés szintjén nem egészen ugyanaz a szerepe, mint az egyéni erkölcs szintjén. Ha az egyéni erkölcs szintjéről beszélek, azt mondhatnám Levinasszal, hogy minden ember, aki megszületik, minden más emberért felelős. Felelős a másik orcájáért, aki felé fordul. A politika szintjén meg kell kérdeznem azt, tudok-e mindenkiért felelős lenni? Vagy kiért vagyok elsősorban felelős? Dosztojevszkij azt mondta, hogy mindenki mindenkiért felelős, de ha ezt mindenki tudná, akkor azonnal paradicsom lenne a Földön. És ebben igaza van. Tudjuk azt, hogy nem tudunk de facto mindenkiért felelősséget vállalni, tehát el kell tudnunk dönteni, kiért vállalunk felelősséget. Mindenképpen felelősek vagyunk saját magunkért. Nem pusztán személyünkért, de környezetünkért, családjunkért, azokért a közösségeinkért, amelyekben élünk. Nemcsak az felelős, aki a minisztériumban ül, mindenki felelős, aki politikai kérdésekben akar véleményt nyilvánítani. Minden egyes állampolgár felelős az or-

szág sorsáért. Mit jelent az, hogy felelősnek lenni? Felelősnek lenni annyi, mint megbízatást vállalni. Azt a megbízatást, hogy felelős lesz az országért, Európáért, vagy az egész világot, de ezt közvetve teszi, nem közvetlenül.

A felelősség annyit jelent, hogy a kérdésre felelni tudok. Hiszen a felelősség minden nyelven a felelettel van kapcsolatban. Felelj a kérdésre! Az ember meg is tud felelni a kérdésre. Nem mindig tökéletesen, mert hiszen tökéletlen emberek vagyunk, de állampolgárként igyekeznünk kell felelősségünk vállalására.

Félelem nélküli élet

Végül a félelem nélküli élet kérdése is hozzátartozik a demokratikus önéveléshez. Nem hiszem, hogy tudnánk félelem nélkül élni. Ennek ellenére aláírtam ezt a nyilatkozatot, helyesnek találtam. Tudniillik a félelem nélküli élethez két dolog tartozik. Hogy ne legyen félelemre ok, és ne legyen senki, aki fél. Tehát a félelem-nélküliségnek is különböző arculata van. Amitől félünk, és aki fél. Most a félelmet csökkenteni akarjuk, és hogy csökkenteni kell a félelmet ebben az országban, ezzel teljesen egyetértek. Mindent meg kell tenni azért, hogy a félelmet okozó tényezők csökkenjenek. Ugyanakkor arra is rá kell nevelnünk magunkat mint állampolgárokat, hogy kevesebbet féljünk. Mitől féljünk kevésbé? A civil bátorság a demokrácia egyik nagy erénye. A civil bátorság az, hogy nem félünk kinyitni a szánkat. A civil bátorság nem abban áll, hogy nem félünk kinyitni a szánkat a miniszterelnök vagy az osztályfőnök előtt. A civil bátorság elsősorban abban áll, hogy nem félünk véleményt nyilvánítani szomszédaink, barátaink előtt. Aki a civil bátorság értelmében bátor, az a kitaszíttóság lehetőségét is vállalja. Ha több a civil bátorság, kevesebbet fogunk félni.

Tegnap beszéltem valakivel, aki meglátogatott magyar családokat Munkácson és Ungváron. Barátom beszélgetésbe elegyedett ezzel a családdal. A család tanítókból áll, akik most munkanélküliek. De munkanélküli segélyt nem kapnak, mert hivatalosan nincs munkanélküliség, csak fizetés nélküli szabadságon vannak örökké. Semmiféle jövedelme nincs a családnak. A barátom megkérdezte, rosszul érzik-e magukat. Ez a szólásszabadság ára — mondták. Mi ezt az árat szívesen, örömmel fizetjük meg. Egy kicsit elszégyelltem magam, azt mondtam, ez a farkasok dala. Ezt én is énekeltem 1945-ben. Hogy fázunk és éhezünk, átlóve oldalunk, részünk minden nyomor, de szabadok vagyunk. Mi ma nem énekeljük a farkasok dalát. Túl modern Magyarország ahhoz, hogy elénekelje a farkasok dalát. De azért a kutyák dalát sem kellene énekelnie. Hanem valamit, mondjuk talán valamit a kettő között. Azt hiszem, hogy a civil szervezetek, az egyház, a felekezetek így segíthetik az állampolgár önévelését a publikus fikció, a felelősségérzet, az ítélőkészség kialakításával. A modern magyar polgár, ha már nem tudja is elénekelni a farkasok dalát, legalább ne vágyjon vissza az egyiptomi húsosfazekakhoz.